

Джерела та література

1. Російський державний архів військово-морського флоту (далі – РДАВМФ). – Ф. 233. – Оп. 1. – Спр. 34.
2. РДАВМФ. – Ф. 233. – Оп. 1. – Спр. 14.
3. Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). – Ф. 9. – Від. 2. – Оп. 4. – Кн. 13.
4. Описание дел Архива морского министерства за время с половины XVII до начала XIX столетия. – Т. 1. – СПб, 1877.
5. Російська національна бібліотека. Відділ рукописів (далі – РНБ ВР). – Ф. 905. – Оп. 2. – Спр. Q-347.
6. Архів зовнішньої політики Російської імперії (далі – АЗПРІ). – Ф. 124. – Оп. 124/1. – 1720 г. – Спр. 31.
7. Російський державний воєнно-історичний архів (далі – РДВІА). – Ф. 52. – Оп. 1. – Спр. 1. – Ч. 2.
8. РНБ ВР. – Ф. 905. – Оп. 2. – Спр. Q-344.
9. РДАДА. – Ф. 248. – Оп. 113. – Спр. 49.
10. РДАДА. – Ф. 248. – Оп. 8. – Спр. 473.
11. РДВІА. – Ф. 20. – Оп. 1. – Спр. 31.
12. РДВІА. – Ф. 20. – Оп. 1. – Спр. 16.
13. РДАДА. – Ф. 177. – Оп. 1. – 1733 г. – Спр. 5.
14. АЗПРІ. – Ф. 124. – Оп. 124/1. – 1734 г. – Спр. 5.

Summary

The article is dedicated to the history of Viysko Zaporozke Nyzove (Lower Zaporizhzhyan Host) in the difficult period of the end of XVII – beginning of XVIIIth century. Basing on the new archive sources, the author proves the conclusion that during 1720-1730-ies anti-Tatar and anti-Turkish opinions from times to times grew stronger in the midst of Zaporizhzhyan community, resulting in final decision to turn back under the Russian protectorate.

В. О. Мокляк

ПОЛТАВСЬКІ МАЗЕПИНЦІ. (ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР ПОЛТАВСЬКОГО ПОЛКУ ПІД ЧАС ПОДІЙ 1708–1709 РР.)

З виникненням у кінці ХХ століття незалежної Української держави стало можливим дослідження тих сторінок її історії, про які раніше не говорилося, або висвітлювалося лише в якомусь певному одному напрямку. Однією із таких маловивчених сторінок української минувшини є події трьохсотрічної давнини, пов'язані із Полтавською битвою 1709 р. Фактично, одразу ж після того, як відбулася Полтавська битва, переможцем розпочалося активне творення так званого полтавського міфу про здобуту перемогу. Вже в перший день було задано той напрямок висвітлення подій, який зберігся до сьогодні як в російській історіографії, так, на жаль і в певних колах усукраїнських істориків. Теза про славу російської зброї та героїчну оборону Полтави російським військом та полтавськими козаками активно пропагувалася за часів Російської імперії, згодом Радянського Союзу і нині актуальна і зведена в ранг державної політики Російської Федерації. Створена академіком Євгеном Тарле в 1949 р. офіційна концепція подій жодного разу не переглядалася і не піддавалася ніякому сумніву [1, с.363-800]. Фактично цією роботою було поставлено крапку в дослідженнях теми за радянського часу. Була офіційно затверджена концепція, відповідно до якої проводилося уславлення російської зброї та царя Петра I, як геніального полководця, а гетьман І. Мазепа та мазепинці розглядалися як символ зради. Відповідно до неї оборона Полтави була представлена як героїчна сторінка як російської так і української історії, відповідно і населення міста, у т. ч. і козаки та козацька старшина, отримало статус героїчних оборонців.

Але чи так це було насправді? Жодне з офіційних досліджень не висвітлювало ролі і місця в подіях 1708-1709 рр. Полтавського полку, незважаючи на те, що Полтава була його центром. Говорилося лише про саме місто. Джерела не лише не висвітлюють, але й не згадують про роль конкретних жителів міста, козаків чи козацької старшини у подіях, пов'язаних з обороною як самої Полтави від шведів, так і сотенних містечок полку. Жодним чином не згадуються полтавці і під час роздачі нагород, влаштованої царем Петром після перемоги. То ж виникає рад запитань про роль і місце Полтавського полку в згаданих подіях. У даній статті автор не ставить перед собою мету повного висвітлення цього питання. Розглянемо його лише в розрізі політичного вибору полкової та сотенної старшини. Певною мірою воно уже піднімалося в роботах О. Субтельного "Мазепинці: Український сепаратизм на початку XVIII ст." [2] та С. Павленка "Оточення гетьмана Мазепа: Соратники та прибічники" [3, с.110-113].

Станом на 1708-1709 рр. Полтавський полк мав полковника, полкового обозного, полкового суддю, полкового осавула, полкового хорунжото та полкового писаря – тобто стандартний для свого часу керівний склад. Територія ділилася на вісімнадцять сотень – Полтавську городову, Полтавську Першу полкову, Полтавську Другу полкову, Білицьку, Будиську (Великобудиську), Керебердянську (Келебердянську), Китайгородську, Кишинську, Кобеляцьку, Маяцьку, Нехворощанську, Новосанжарівську, Орлянську (Орлицьку), Переволочинську (Переволочанську), Решетилівську, Соکیلську, Старосанжарівську та Царичанську, до складу старшини яких входили сотник, осавул та писар.

Хто ж персонально входив до складу Полтавської полкової та сотенної старшини у 1708-1709 рр. На згаданий час уряд полтавського полковника займали Іван Прокопович Левенець та Іван Леонтійович Черняк, полкового обозного – Дорош Дмитрович (інакше Дмитрієвич) та Клим Нащинський, полкового судді – Іван Красноперич та Іван Несвіт, полкового осавула – Клим Нащинський та Василь Сухий, полкового писаря – Іван Степанович Залеський, полкового хорунжого Дорош Андрійович Нащинський. Полтавську городову сотню очолював Петро Олексійович Кованька, першу полкову – Богдан Зеленський, другу полкову – невідомо, Білицьку – Василь Юхименко, Будиську (Великобудиську) – Петро Олексійович Кованька (?), Керебердянську (Келебердянську) – невідомо, Китайгородську – невідомо, Кишинську – Раско Бикинський, Кобеляцьку – Ярош Іванович, Маяцьку – невідомо, Нехворощанську – Стецько, Новосанжарівську – Роман Якович, Орлянську (Орлицьку) – невідомо, Переволочинську (Переволочанську) – Дмитро, Решетилівську – невідомо, Соکیلську – невідомо, Старосанжарівську – невідомо, Царичанську – невідомо. Таким чином, ми маємо повний список полкової полтавської старшини та імена десяти сотників із 19, які займали свій уряд протягом двох років, які нас цікавлять.

Спробуємо по черзі розглянути політичний вибір кожного із них у подіях 1709 р.

Левенець Іван Прокопович – р. н. невідомий, полковий уряд займав двічі, у 1701-1702 та 1703-1709 рр. Відомий у 1685 р. як бунчуковий товариш, у 1687-1691 – сотник Першої полкової сотні, одночасно у 1688 р. був призначений полтавським полковим осавулом. Брав активну участь у подіях Коломацької ради, які призвели до вручення гетьманської булави І. Мазепі. Таким чином, можна говорити про наближеність І. Левенця до останнього. Про це свідчить і пізніше листування між гетьманом та полтавським полковником, яке зафіксувало досить таки, як на той час, приятельські їхні звернення один до одного. Був присутній на нараді у Батурині в третій декаді жовтня 1708 р., а отже був посвячений у плани гетьмана. Про прихильність до них свідчать і подальші події. Охтирський полковник Ф. Осипов повідомляв російську сторону про те, що полтавський полковник І. Левенець наказував читати гетьманські листи по полтавських церквах. Тоді ж, не виконуючи наказ царя Петра I, І. Левенець не поспішає на Глухівську раду для обрання нового гетьмана, незважаючи навіть на особисте та неодноразове звертання до нього Г. Головіна. Вірність полковника мазепинському курсу 20 листопада 1708 р. своїм листом до І. Левенця підтвердив і гетьман І. Мазепа: “Мы вдячни же ваша милость горлиую и оборону отчизны Своей от тиранского московского ярма заховуешь, всегда свое постоянство”, одночасно прохаючи полковника підготуватися до захисту території Полтавського полку від московських військ. Листування у такому ж дусі продовжувалося між полтавським полковником і гетьманом І. Мазепою і далі. Про вірність Полтави та полкової старшини гетьману 18, 19 і 20 листопада 1708 р. повідомляє царя Петра охтирський полковник Ф. Осипов. Саме ці повідомлення примусили Петра I відправити до міста російські полки на чолі з О. Волконським. Про це рішення цар повідомляє полтавського полковника своїм листом від 27 листопада, наказавши впустити їх до міста “без всякого прекословия”. 17 січня з приходом до Полтави полковника О. Келіна, призначеного комендантом міста, Іван Левенець фактично був відсторонений від командування полтавською залогою, його родина ще до 26 квітня була вивезена до Харкова, а згодом туди було відправлено під арештом і полтавського полковника. С. Павленко помилково говорить про те, що на час облоги міста шведами Іван Левенець уже знаходився під арештом у Харкові, однак джерела свідчать про його присутність у місті, але знову ж таки під домашнім арештом. Таким чином, полтавський полковник Іван Прокопович Левенець заявив себе явним прихильником промазепинської орієнтації [3, с.192-196; 4, с.392-397; 5, с.49].

Черняк Іван Леонтійович – р. н. невідомий, представник старої полтавської козацької, старшинської родини, у березні 1695 р. згадується на уряді полтавського полкового писаря, у квітні 1695 та 1699 рр. очолював одну з полтавських сотень, полтавський полковник у 1709-1722 рр. змінив на цій посаді прихильника І. Мазепи І.П. Левенця після зняття шведської облоги з полтавської фортеці. Відомий як прихильник проросійської орієнтації, однак у 1713 р. звинувачувався у прихильному ставленні до запорожців та кошового Костя Гордієнка, якого попереджав про небезпеку від царя при поверненні в Україну, протегуванні колишніх прибічників І. Мазепи. Очевидно входив до кола наближених до В.Л. Кочубея осіб, через що не мав довіри гетьмана та близької до нього старшини [6, с.1-17; 7, с.23-24]. Як свідчить аналіз відомих джерел,

був прихованим прихильником мазепинських ідей, які не реалізував через недовіру до себе гетьмана. Через це опинився у таборі царя Петра I. Не зважаючи на здобутий політичний капітал, після його смерті (не раніше 1722 р.) родина поступово втратила чільне місце у старшинському колі.

Дорош Дмитрович (Дмитрієвич) – рр. н. і см. невідомі. Посаду полкового обозного займав з 1700 по 1709 рр. Підтвердженням його активної промазепинської діяльності є вже те, що разом з іншими козацькими старшинами, після розгрому шведів під Полтавою пішов у вигнання разом з гетьманом І. Мазепою і в подальшому брав активну участь у боротьбі за визволення України від московського владарювання на стороні гетьмана Пилипа Орлика [3, с.244; 8, с.51]. Як активний прихильник І. Мазепи згадується у слідчій справі стосовно полковника Івана Черняка у 1914 р. [6, с.5-7]. Після подій 1709 р. представники родини на території Полтавщини в джерелах не згадуються. Сам Д. Дмитрієвич неодноразово згадується у “Генеральному слідстві про маєтності Полтавського полку 1729-1730 рр.” як “изменник” [9, док.17,132,134,135].

Нащинський Клим – рр. н. і см. невідомі, полтавський полковий обозний у 1709-1722 рр. змінив на цій посаді Дороша Дмитрієвича після полтавської битви. До цього, у 1709 р. займав посаду полкового осавула [10, с.183,185]. Представник старої полтавської козацької родини. Відомий як прихильник проросійської орієнтації.

Красноперич Іван Іванович – р. н. невідомий, у 1675 – згадується як хорунжий, 1682-1683, 1688, 1695-1697 полтавський городовий отаман, полтавський полковий суддя у 1691-1709 рр. Налезав до старих полтавських козаків, які пам'ятали іще часи Б. Хмельницького. Разом з іншими старшинами пішов у вигнання і після 1709 р. разом з родиною мешкав на непідвладній царю Петру території України. Згодом члени його родини знайшли притулок у містечку Крилові. Помер після 1718 р. Як і Дорош Дмитрієвич у “Генеральному слідстві...” неодноразово згадується як “изменник”, і як і Дорош був позбавлений усіх своїх маєтностей [3, с.244; 8, с.53-54; 9, док.55,56,99,135; 11, с.27; 12, с.66-67].

Несвіт Іван – рр. н. і см. невідомі, у листопаді 1693 р. наказний полтавський городовий отаман, у вересні 1701 та березні 1705 рр. наказний полтавський полковник, у квітні 1704 р. – наказний полковий суддя [10, с.182,184]. Прихильник проросійської орієнтації.

Стосовно посади **полкового осавула** не можемо сьогодні поки що сказати хто її займав, але з упевненістю можна говорити про те, що це був прихильник І. Мазепи. Оскільки у 1709 р. цю посаду займає нова людина – **Клим Нащинський**, однак невдовзі, того ж року його змінює **Василь Сухий**. Говорити про К. Нащинського як про прихильника І. Мазепи у зв'язку із втратою ним посади тут не доводиться, оскільки він був зміщений з посади не через свої політичні погляди, а через те, що отримав підвищення – був призначений полтавським полковим обозним [8, с.53; 11, с.28]. Стосовно Василя Сухого то звичайно, що після полтавської битви цю посаду міг займати лише прихильник проросійського табору.

Залеський Іван Степанович – рр. н. і см. невідомі, посаду полтавського полкового писаря займав у 1701-1715 рр. Виходячи з цього, можна говорити про його вірність царю Петру, однак жодних відомостей про перебування його у Полтавській фортеці під час її облоги шведами немає. [11, с.29]. Окрім того, факт його перебування на посаді у 1709 р. викликає сумнів. У слідчій справі стосовно полтавського полковника Івана Черняка 1714 р. як полтавський полковий писар згадується Лозинський. Тому говорити про політичну орієнтацію І.С. Залеського за наявними на сьогодні джерелами неможливо.

Лозинський – рр. н. і см. невідомі, полтавський полковий писар. Про його вбивство після Воздвиження у 1709 р. згадується у слідчій справі, яка проводилася у 1714 р. стосовно полтавського полковника Івана Черняка. У матеріалах слідства говориться, що трапилося це під час заворушення у місті. Причиною вбивства було звинувачення у тому, що писар не хотів читати на раді грамоти, направлені до міста царем Петром [6, с.6]. З цього можна зробити висновок про його наближеність до тодішнього діючого полковника Івана Левенця та стосовно промазепинської орієнтації самого писаря.

Нащинський Дорош Андрійович – рр. н. і см. невідомі, посаду полкового хорунжого займав у 1701-1710 рр. Виходячи з цього, можна говорити про те, що він залишався вірним царю Петру і дотримувався проросійської орієнтації [11, с.29].

Кованька Петро Олексійович – рр. н. і см. невідомі, як сотник полтавської городової сотні згадується у квітні 1708 р., однак є згадка про нього, датована 1709 р., як про знатного товариша полтавського. Тому питання про те, чи був він сотником городової сотні, залишається відкритим, однак можна говорити про те, що П.О. Кованька залишався на московському боці, оскільки ані він, ані його родина не піддавалися репресивним заходам, а наступного 1710 р. навіть отримав підвищення – зайняв уряд полтавського полкового судді [11, с.68; 8, с.61,65].

Зеленський Богдан – рр. н. і см. невідомі, сотник Полтавської Першої полкової сотні. Займав посаду у листопаді 1708 р. Відомості про політичну орієнтацію, не віднайдено.

Юхименко Василь – рр. н. і см. невідомі, як сотник Білицької сотні згадується у 1709, 1725 та 1732-1739 рр. [10, с.193]. Виходячи з цього, можна говорити про надання йому сотницької посади уже після подій Полтавської битви, як представнику проросійськи налаштованої старшини.

Кованька Петро Олексійович – як сотник Великобудиський згадується у 1708 р., однак перебування його на уряді у 1709 р. викликає сумнів через його проросійську орієнтацію (див. вище).

Бикинський Раско – рр. н. і см. невідомі, як сотник Кишинської сотні згадується у березні 1708 р. [10, с.195] Інші відомості про нього, як і свідчення про політичну орієнтацію, не віднайдено.

Ярош Іванович (він же Єрофей Іванов у російській транскрипції) – рр. н. і см. невідомі, як сотник Кобеляцької сотні згадується у квітні 1709 р. [10, с.194] Інші відомості про нього, як і свідчення про його політичну орієнтацію не віднайдено.

Стецько – прізвище, рр. н. і см. невідомі, як сотник Нехворощанський згадується у 1708-1714 рр. [10, с.198]. Прихильник І. Мазепи, однак після подій 1709 р. зберіг свою посаду. Користувався підтримкою полтавського полковника І. Черняка. Був звинувачений у прихильності до І. Мазепи та його ідей у 1714 р. в рамках справи, яка провадилася проти полковника І. Черняка. Після закінчення слідства позбувся посади [6, с.2]. Подальша доля невідома.

Роман Якович – прізвище, рр. н. і см. невідомі, уряд Новосанжарського сотника займав у 1702-1709 рр. відомий як прихильник І. Мазепи. У слідчій справі, що велася у 1714 р. проти полтавського полковника І. Черняка згадується про те, що новосанжарський сотник Роман їздив у 1709 р. до гетьмана І. Мазепи у містечко Великі Будища [6, с.6].

Дмитро – прізвище, рр. н. і см. невідомі, сотник Переволочанський. Згадується у слідчій справі, яка у 1714 р. була порушена проти Полтавського полковника І. Черняка у зв'язку з тим, що він разом із загонами кошового К. Гордієнка "в Царичанке побили великороссийских людей" [6, с.2]. Таким чином, його промазепинська орієнтація не викликає сумнівів.

Друга полкова сотня – відомості відсутні.

Келебердянська сотня – відомості відсутні.

Китайгородська сотня – відомості відсутні.

Маяцька сотня – відомості відсутні.

Орлицька сотня – відомості відсутні.

Решетилівська сотня – відомості відсутні.

Сокільська сотня – відомості відсутні.

Старосанжарська сотня – відомості відсутні.

Царичанська сотня – відомості відсутні.

Таким чином, про сім із дев'ятнадцяти відомих нам представників полкової та сотенної старшини Полтавського полку можна говорити як про відвертих прихильників мазепинської політики. Стільки ж маємо і проросійськи налаштованих старшин. Стосовно чотирьох, відомості про їх політичну орієнтацію відсутні. Що ж до полковника І.Л. Черняка, то можна говорити про те, що якби не належність його до оточення В.Л. Кочубея, то вірогідність підтримки ним мазепинської політичної орієнтації дуже велика. На жаль, для створення більш повної картини не вистачає відомостей про старшину дев'яти сотень, хоча, беручи до уваги те, що це саме ті сотні, які склали так званий Ворсклинський коридор, яким запорожці рухалися на об'єднання із гетьманом І. Мазепою до Великих Будищ, а згодом забезпечили безперешкодний відступ об'єднаної шведсько-української армії під час її руху з-під Полтави до Переволочни, то вірогідно, говорити саме про їх промазепинську орієнтацію. Таким чином, якщо врахувати останній факт, то можна зробити висновок про підтримку Полтавським полком курсу гетьмана Івана Мазепи, а полтавську полкову та сотенну старшину поділити на три групи. Перша – це ті, хто беззастережно підтримав гетьмана у його намаганні здобути незалежність України, друга – ті, хто був потенційним прихильником мазепинських ідей, але через наближеність у свій час до групи Кочубея сприймався як самим гетьманом, так і його оточенням з певною ворожістю і відповідно до цього з недовірою. Третя – відверті противники політики гетьмана. Остання група виявилася досить малочисельною і фактично більшість її представників прийшла до влади вже після подій Полтавської битви.

Джерела та література

1. Тарле Е.В. Северная война и шведское нашествие на Россию // Тарле Е.В. Сочинения: В XII-ти тт. – Т. X. – М., 1959.
2. Субтельний О. Мазепинці: Український сепаратизм на початку XVIII ст. – К., 1994.
3. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: Соратники та прибічники. – К., 2004.
4. Мокляк В. Полтавський полк в 1709 році // Історія України: маловідомі імена, події, факти : зб. ст. – Вип. 12. – К., 2001.
5. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – К., 1912.
6. Востоков А. Полтавский полковник Иван Черняк // Киевская старина. – 1889. – № 10.

7. Модзалевский В.Л. Малороссийский родословник. – Т. V. – Вып. 4. – К.; СПб., 2004.
8. Кривошея В.В. Національна еліта Гетьманщини: (Персональний склад і генеалогія козацької старшини. 1648-1782 рр.). – Ч. II. – К., 1998.
9. Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку. 1729-1730 / Упоряд. І. Бутич. – Полтава, 2007.
10. Кривошея В. Українська козацька старшина: Ч. 1: Урядники гетьманської адміністрації. – 2-е вид. доповн, уточн. і виправл. – К., 2005.
11. Мокляк В.О. Полтавський полк: Науково-популярний нарис історії полку з часу його виникнення до кінця XVII століття. – Полтава, 2008.
12. Пилипець В. Суддя Полтавського полку – Іван Іванович Красноперич (Красноперий) // Полтавська битва 1709 року погляд крізь призму трьох століть 1709-2009: Збірник наукових статей. – Полтава, 2009.

Summary

Basing upon the accessible sources, the author investigates the question of political orientation of the starshyna (higher officers) of Poltava regiment during significant events of 1708-1709. He concludes that Poltava regiment supported Hetman Mazepa's course. He also defines the division of Poltava regimental and company officers into three groups: followers, potential followers and opponents of the Hetman.

V. M. Konstantinova

ДОКУМЕНТИ ПОВНОГО ЗІБРАННЯ ЗАКОНІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ АЗОВСЬКОГО КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА

Одним із факторів, які впливали на специфіку урбанізаційних процесів на півдні України у XIX ст., була наявність як на колишніх землях Запорозьких Вольностей, так і поза ними великої кількості військових формувань, частина з яких мала особливий статус. Йдеться, зокрема, і про Азовське козацьке військо, яке і в народному сприйнятті, і в законодавчих документах Російської імперії розглядалось як спадкоємець запорозьких козаків. Створене Іменним указом від 27 травня 1832 р. (який, між іншим, промовисто передбачав “с поселением запорожских казаков, принять им наименование Азовского казачьего войска”), воно кілька десятиліть відіграло важливу роль в розвитку як Південної України в цілому, так і території, на якій розташовувалось, тобто земель північного узбережжя Азовського моря між Бердянськом і Маріуполем.

На середину 60-х років XIX століття Азовське козацьке військо мало 1699 кам'яних і 4 дерев'яних будинки, 2 церкви, 3 молитовних будинки, 2 інструментальних заводи, 49 млинів, 2 рибних заводи, 15.144 голови свійських тварин. Крім того, воно володіло грошовою сумою, що становила 92.679 крб. 10 $\frac{3}{4}$ коп., що приблизно дорівнювало річним витратам держави на утримання всіх 12 козацьких військ Російської імперії [1, с.117]. За 30 років перебування в регіоні, з 1832 по 1862 р., чисельність Азовського козацького війська зросла майже в 5 разів, і в 1862 р. дорівнювала 10.911 особам (5.361 чоловіків і 5.550 жінок) [1, с.87].

Для дослідження історії Азовського козацького війська надзвичайно цінним джерелом є матеріали Повного Зібрання законів Російської імперії. Варто зазначити, що це джерело широко використовується науковцями, які звертаються до тих чи інших аспектів історії Південної України (як приклади можна навести книги “Державна церква і державна влада: Південна Україна (1775-1861)” [2] та “Одеса у Повному Зібранні законів Російської імперії” [3], що містять покажчики документів Повного Зібрання з відповідних проблем). Не обійдені увагою матеріали зібрання і запорізькою дослідницею Л.М. Маленко, співупорядницею археографічного видання “Матеріали до історії Азовського козацького війська” [4] та авторкою найгрунтовнішого видання з історії азовців [1]. У першій із цих робіт передруковано 17 документів Повного Зібрання. У другій праці їх налічується вже 32, причому 4 з цих 32 хронологічно відносяться до часів, що передували згаданому вище Іменному указу від 27 травня 1832 р., ще 3 ні в анотації, ні в тексті не містять безпосередньо згадки про азовців і стосуються або всіх козацьких військ (“Указ Військовому міністерству про мундири генералів козацьких військ” та “Іменний указ про форму одягу генералів, штаб- і обер-офіцерів, що знаходяться на службі в козацьких та іррегулярних військах”), або деяких з них, але знову ж таки без згадки про Азовське військо (“Положення про переселення козацьких військ із внутрішніх губерній на Кавказ”).

Напевно, з поважних причин список опублікованих у згаданих виданнях документів Повного Зібрання, що стосуються Азовського козацького війська, є досить неповним. Оскільки ж книга “Азовське козацьке військо (1828-1866)” вже стала, що називається, хрестоматійною і саме на неї спираються, до неї неодмінно звертаються ті сучасні фахівці, до кола наукових інтересів яких потрапляє історія азовців, існує потенційна небезпека випущення з поля зору тих документів